

پیشگفتار

نهج البلاغه گنجینه‌ای بس گران‌سنگ در میراث فرهنگی و تمدنی بشر به شمار می‌رود و دریای آموزه‌ها و معارف دینی است. این اثر گرانبها که گزیده‌ای از مطالب به یادگار مانده از امیر مؤمنان علی (ع) است، به سال ۴۰۰ هجری به دست ابوالحسن محمد بن حسین بن موسوی (شریف رضی)، در گذشته به سال ۴۰۶ هجری، طی شانزده سال به سبکی زیبا تألیف شده است. نهج البلاغه فقط یک کتاب نیست، بلکه کتابخانه‌ای از آموزه‌ها و معارف گوناگون و متنوع، آن هم در اوج بلاغت و فصاحت است، به طوری که امکان مطالعات گسترده و عمیق را در بسیاری از عرصه‌های معرفتی فراهم می‌سازد. این کتاب که گویا به مصداق ترجمانی از قرآن کریم است، در بسیاری از موضوعات راهنما و راهگشاست.

جاذبه‌های گوناگون نهج البلاغه به گونه‌ای است که هنوز زمانی از تألیف آن نگذشته بود که در خراسان بزرگ تدریس گشت و در آن خطه که خاستگاه زبان آوران و ادیبان بود، بر این اثر، نخستین شرحها نوشته شد.

تاکنون بیش از دویست شرح کامل و ناقص بر این کتاب نوشته شده، اما بسیاری از آنها به دست ما نرسیده است. در میان شرحهای باقیمانده و شرحهای معاصر، چند شرح، برجسته و ممتاز است:

شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید معتزلی

شرح نهج البلاغه ابن میثم بحرانی

منهاج البراعة فی شرح نهج البلاغه میرزا حبیب‌الله خویی

بهج الصباغة فی شرح نهج البلاغه علامه شوشتری

فی ظلال نهج البلاغه شیخ محمدجواد مغنیه

شرح ابن ابی‌الحدید معتزلی از نظر ادبی و تاریخی، شرح ابن میثم بحرانی از جنبه کلامی و اعتقادی، و شرح محمدجواد مغنیه در وجه تربیتی و اجتماعی، درخشنده‌گی ویژه‌ای دارد.

کتاب حاضر، با نگاه به موضوعات اساسی نهج‌البلاغه و نیز با توجه به سه شرح مهم بر آن، سامان یافته است و در آن، هدفهایی چون آشنایی با نهج‌البلاغه و شناخت مهم‌ترین مباحث آن، آگاهی از روش سه شارح برجسته نهج‌البلاغه در شرح خود: ابن ابی‌الحدید معتزلی، ابن میثم بحرانی و محمدجواد مغنیه، و نیز آشنایی با روش شرح تجزیه‌ای نهج‌البلاغه دنبال شده است. بخش‌های گوناگون این نوشتار عبارت‌اند از: بخش نخست آشنایی با نهج‌البلاغه؛ بخش دوم آشنایی با شرح ابن ابی‌الحدید و مباحث ادبی و تاریخی نهج‌البلاغه با تأکید بر این شرح؛ بخش سوم آشنایی با شرح ابن میثم بحرانی و مباحث کلامی و اعتقادی نهج‌البلاغه با تأکید بر این شرح؛ بخش چهارم آشنایی با شرح محمدجواد مغنیه و مباحث تربیتی و اجتماعی نهج‌البلاغه با تأکید بر این شرح؛ و بخش پنجم نمونه‌هایی از شرح تجزیه‌ای نهج‌البلاغه: شرح خطبه شصت و چهار، نامه چهل و پنج، و بیست حکمت نخست نهج‌البلاغه. در تألیف حاضر، نکته‌های زیر در نظر بوده و رعایت شده است:

۱. در سراسر این کتاب، مطالب نهج‌البلاغه، محور بحث قرار داده شده است؛ سپس این مطالب به روش تشکیل خانواده حدیث و با تنقیح، تکمیل یافته و آموزه‌های آن، دسته‌بندی شده است و با جهت‌گیری‌هایی که در تدوین آن دنبال شده است، می‌توان از این اثر به‌عنوان منبعی درسی استفاده کرد.

۲. متن نهج‌البلاغه و شماره‌گذاری آن بر گرفته از نسخه دکتر صبحی صالح است که نسخه مشهور و رایج جهان امروز است؛ ولی با توجه به اینکه نسخه مذکور و دیگر نسخه‌های چاپی دارای غلطها و تصحیف‌هایی است، نسخه‌های خطی زیر مبنای تصحیح این نسخه قرار گرفته و در مواردی، متن چاپی دکتر صبحی صالح اصلاح شده است:

الف) نسخه‌ای به خط حسین بن مؤدب، به تاریخ ۴۶۹ هجری، موجود در کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی، که به‌صورت عکسی چاپ شده است.

ب) نسخه کتابخانه شخصی سید علی آتشی، به تاریخ ۴۸۳ هجری، که فقیه سهل بن امیر رقاقی با خط حسن بن یعقوب بن احمد مقابله کرده است. این نسخه در مرکز احیای میراث اسلامی قم بوده و به صورت عکسی چاپ شده است.

ج) نسخه کتابخانه آیت الله گلپایگانی، به تاریخ ۶۲۴ هجری، که به صورت حروفچینی چاپ شده است.

۳. شریف رضی در باب بندی نهج البلاغه، آن را به سه باب خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمتها تقسیم کرده، ولی آنچه در این سه باب آورده است، همه خطبه، نامه و حکمت نیست، بلکه چنان که خود در مقدمه نهج البلاغه تصریح کرده، در گزینش خویش به مطالبی رسیده است که نه خطبه، نه نامه، و نه حکمت بوده است؛ از این رو، آن مطالب را در نزدیک‌ترین باب - از نظر ساختار و محتوا - قرار داده است. با توجه به این موضوع، ترکیب بخش خطبه‌ها چنین است: ۱۲۴ خطبه، ۱۰۹ کلام، ۴ دعا، و ۴ قول. ترکیب بخش نامه‌ها نیز این گونه است: ۶۳ نامه، ۱۰ وصیت‌نامه، دو عهدنامه، یک نامه، یک حلف، یک قول، و یک کلام.

بدیهی است در ارجاع‌دهی متن نهج البلاغه، به این امر توجه شده و مطابق آنچه شریف رضی خود در آغاز هر مطلب قید کرده، عنوان‌دهی صورت گرفته است. اگر آن را خطبه خوانده، با قید خطبه ارجاع‌دهی شده، و اگر آن را کلام خوانده، با همین قید ارجاع داده شده است؛ و همچنین در بقیه موارد.

۴. در ترجمه متن نهج البلاغه، در سراسر کتاب، از دو ترجمه زیر استفاده شده است:

الف) ترجمه سید جعفر شهیدی

ب) ترجمه سید محمد مهدی جعفری

امید است که در پرتو آنچه آمده است، تصویری روشن و راهگشا از نهج البلاغه و آموزه‌های آن ارائه شده باشد.